

AZ OLASZ ÁLLAMI KÖNYVTÁRAK.

KOLLÁNYI FERENCZTŐL.

A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1896. évi december 12-én kelt leiratával öt hónapra terjedő szabadságidőt engedélyezvén, hogy a római Fraknoi-intézetben egyháztörténelmi kutatásokat eszközölhessek, egyuttal megbízni méltóztatott, hogy az olasz gyűjtemények és könyvtárak szervezetét is tanulmányaim tárgyává tegyem, és tapasztalataimról annak idején, a gyűjtemények szabályzatának, ügykezelési rendjének bemutatása mellett, részletes jelentést tegyek.

Tanulmányaim és tapasztalataim eredményét, az ő excellenciájához felterjesztett jelentés alapján, az alábbiakban foglalhatom össze.

Midőn olaszországi tartózkodásom ideje alatt Itália könyvtárait, múzeumait tanulmányozni kezdettem, első sorban azon intézetekre fordítottam figyelmemet, a melyeknél a Magyar Nemzeti Múzeummal való bizonyos hasonlatosságot tapasztaltam; hogy így az összehasonlítás révén annál közvetlenebbül álljon szemem előtt az olasz és a magyar intézetek szervezeteinek, ügykezelésének, vezetésének módjában jelentkező előny, vagy hátrány.

Ilyen, a Magyar Nemzeti Múzeummal — legalább az első tekintetre — rendkívül nagy hasonlatossággal bíró közintézetet kettőt találtam: az egyiket Parmában a Pilotta palotában, s a másikat Milanóban az úgynevezett Breraban, a Palazzo delle scienze ed arti-ban.

A páрмаi Palazzo della Pilotta négy féle gyűjteményt foglal magában: a könyvtárt, a levéltárt, a képtárt s a régiségtárt. Ezek közül a levéltár a belügyminiszter joghatósága alá tartozik, a másik három pedig a közoktatásügyi miniszteriumé alatt áll.

A milanói Breraban szintén több féle gyűjtemény őriztetik, úgymint a könyvtár, a képtár, a régiségtár és az éremtár, a melyek szintén a közoktatásügyi miniszterium jogkörébe tartoznak. Az ugyancsak Milanóban lévő hírneves Biblioteca Ambrosianában hasonlóképpen van ugyan a könyvtáron kívül még kép- és szobor-gyűjtemény is, mindazonáltal mint nem állami intézet, itt nem vehető figyelembe.

Sem a pármái, sem a milanói gyűjtemények nem állanak egységes vezetés alatt, amennyiben az ezen intézetekben elhelyezett egyes osztályokra nem terjed ki egy közös igazgatónak felügyeleti joga, hanem mindegyiknek élén egy a többtől tökéletesen független osztályvezető áll, aki egyaránt felelős osztályában a tudományos vezetésért, és az adminisztrációért. Így a Palazzo della Pilottában voltaképpen négy igazgató működik, úgymint, a könyvtár, a levéltár, a képtár és régiségtár igazgatója, habár tulajdonképpen csak a három utóbbi viseli a direttore címet, míg a könyvtár vezetőjét egyszerűen a bibliotecario di III. classe cím illeti meg. Ugyanigy a Brerában is van egy könyvtári, egy képtári, s egy régiségtári igazgató. A könyvtár igazgatóőre valamint a levéltár igazgatója mellett is, a könyvtár vagy levéltár nagyságához képest, mindig több vagy kevesebb hivatalnok működik; míg a képtárakban és régiségtárakban legfeljebb igazgatósági titkárt, vagy némely esetben még egy felügyelőt (soprastante) találunk a nagyobb szolgazsemélyzetten kívül.

Mindezen gyűjtemények, mint már említettük, az egy pármái állami levéltár kivételével, a közoktatásügyi miniszterium hatósága és kormányzása alatt állanak, közvetlenül az ő vezetésétől függenek, anélkül, hogy akár a hivatalos ügyek intézésében, akár az ellenőrzésben más valamely fórum is szerepelne közvetítőként, vagy pedig valamely bármely néven nevezendő bizottságnak jogában állana felettük felügyeletet gyakorolni.

Ami a képtárak, régiségtárak ügykezelését, szervezeti és szolgálati szabályait illeti, ezekre nézve hasztalan kísérlettem meg több ízben is magamnak kellő tájékozódást szereznem. Az ez irányban tett kérdezősködésekre rendszerint azt a választ kaptam: szervezeti, szolgálati szabályaink nincsenek, de úgy halljuk, a miniszteriumban most dolgoznak ki ilyet számunkra; teendőinket főnökeink írják elő s mi iparkodunk a reánk bízottakat a hivatalos

órákon belül elvégezni. Ezt a választ nyertem Parmában, Milanóban, Flórenczben, Rómában stb.

Flórenczben a Museo Nazionaleban is megfordultam e czélből, bár tudtam, hogy az elnevezés daczára a mi Nemzeti Múzeumunkkal nem hasonlítható össze, miután amott kizárólag csak az olasz újabb, főleg renaissance-korbeli kulturtörténelemre és művészettörténetre vonatkozó műemlékek őriztetnek.

A múzeum a flórenczi képtárak igazgatójának vezetése alatt áll, s az intézetben csak egy a felügyelettel megbízott tisztviselő működik, aki a múzeum tudományos vezetését intézi. Ellenőrzi őt körülbelül kéthetenként az igazgatósági titkár. A vételeket az igazgató az ő javaslatára eszközli, ha a vételár az 500 lírát meg nem haladja; ezentul a miniszter jóváhagyása és engedélye szükséges. Kérdésemre, hogy nem ismertethetné-e meg velem szolgálati szabályait, azzal válaszolt, hogy legnagyobb sajnálatára ilyenekkel nem rendelkezik, azonban a legszivesebben rendelkezésemre bocsájtotta azokat a szabályzatokat, amelyek az egyes műkincsek másolására nézve, és az azok őrizetére rendelt szolgazemélyzetre vonatkozólag adattak ki. Az elsőnek czime: »Norma pei copiatori delle rr. gallerie e dei musei di Firenze« (Firenze-Roma, 1888.) a másodiké: »Regolamento per il servizio nelle rr. gallerie e nel museo nazionale in Firenze« (Firenze-Roma, 1892.)

Ha nem is mindazok, akikhez ez ügyben felvilágosításért fordultam, nyilatkoztak úgy, mint a Brerában a képtár igazgatója, de a legtöbbben kétségkívül hasonlóan gondolkoznak. »Ugyan mire való is volna nekünk — úgymond ez — a szolgálati szabályzat, hisz mindössze is csak ketten vagyunk: én és a titkárom; mi meg úgy is tudjuk, meddig tart a hivatalos óra, s mit kell ezalatt elvégeznünk. Ez untig elég.«

E sikertelen kérdezősködések után, hogy valamikép mégis célzt érjek, azzal a kéréssel fordultam a Quirinál mellett lévő osztrák-magyar nagykövetséghez, hogy szíves közbenjárásával eszközölje ki az olasz oktatásügyi miniszteriumnál ezen szervezeti és szolgálati szabályzatok eredetiben, vagy másolatban való kiadását. Azonban bár a nagykövetség, mint hálás elismeréssel említhetem, kérésemet a legkészségesebb elintézésben részesítette, az ez által elért eredmény sem felelt meg várakozásom-

nak. Az olasz közoktatásügyi miniszterium által átengedett szabályzatok közt egyetlen egy van csak, amely az állami régiségtárak szervezeti és szolgálati ügyeivel foglalkozik. Czime: Regio decreto che approva il regolamento pel servizio dei musei di antichità dello stato. Emellett ez is még 1878 április 18-án lett kibocsájtva, és mint értesültem, nagyobb részében nincs is már többé érvényben. A többiek részint a műemlékek fentartása céljából szervezett bizottságra, részint az egyes műtárgyak lemásolására, részint ezeknek a külföldre való szállítására stb. vonatkoznak. Ilyenek: Regio decreto col quale sono nominate commissioni conservatrici dei monumenti e delle opere d'arte, 7. agosto 1874. Regolamento di calchi delle opere d' arte, 7. dicembre 1875. Regio decreto col quale è approvato il regolamento pel servizio degli scavi di antichità, 18. gennaio 1877. Regio decreto che approva lo statuto dell' ente galleria Buonarroti di Firenze 18. maggio 1879. Norme pei lavori di restauro dei dipinti a fresco 3. gennaio 1879. Regio decreto che approva il regolamento concernente i lavori da farsi in economia per i restauri ai monumenti nazionali e per gli scavi di antichità, 22. aprile 1886. Regio decreto 6. agosto 1893. che approva il regolamento per le riproduzioni fotografiche dei monumenti e delle opere d'arte. Rioridinamento degli uffici per esportazione di oggetti d' arte e di antichità, 20. febbraio 1896.

Aránytalanul több betekintést szereztem magamnak az olasz könyvtári viszonyokba. Nem csak hivatásszerű kötelességem teljesítése juttatott ehhez, hanem a könyvtárak vezetőinek előzőkeny készsége is. Itt is megtörtént ugyan, hogy az egyik prefetto azon kérdésemre, vannak-e valamelyes külön szabályaik, azt válaszolta hogy igen is vannak, de ezeket nem fogja velem megismertetni, mert, úgymond, nem egészen válnak be. Általában azonban csak hálával emlékezhetem vissza mindazokra, akikhez felvilágosításért és utbaigazításért fordultam. Mindannyi közt mégis a flórenczi nemzeti könyvtár igazgatója *Chilovi* úr kötelezett le leginkább fáradhatatlan szívességével, aki napokon keresztül személyesen ismertette meg velem a vezetése alatt álló könyvtár berendezését, ügyrendjét, adminisztrációját és szervezetét. Az ő kiváló szakismeretének, úgyszeretetének és ritka előzőkenységének

köszönhetem első sorban, hogy az olasz könyvtári viszonyokról magamnak tiszta képet alkothattam.

Az olasz könyvtárak — természetesen csak az állami könyvtárakról van itt szó — általában két osztályba tartoznak, a szerint amint önállóan vezetnek (Biblioteche Autonome) vagy pedig valamelyik intézettel állanak összeköttetésben. Önálló, autonóm könyvtár van összesen 16, ezek közül hét, úgymint a római, flórenczi, nápolyi, milanói, velencei, palermói és turini nemzeti könyvtárnak nevezetik (Biblioteche Nazionali) a római és flórenczi pedig ezen felül még központiak is (Biblioteche Nazionali Centrali.) A többi 9 általában a királyi könyvtár nevet viseli. A második osztályba tartozik a 12 egyetemi könyvtár (Biblioteche Universitarie) és a Vallicelliana könyvtár Rómában, a mely a Società di storia patria Italiana-val van egybekapcsolva.

A legelőkelőbb helyet mindezek közt a két központi könyvtár, a római (Biblioteca Vittorio Emanuele) és a flórenczi (Magliabechiana-Palatina) foglalja el. Rendeltetésük is fontosabb a többiekénél. Mindkettő egyaránt őrzőjévé van rendelve az olasz szellem munkásságának, és letéteményesei az Olaszországban megjelent irodalmi termékeknek, amennyiben az összes olasz nyomdák tartoznak e két központi könyvtár számára nyomtatványaik egy-egy példányát fentartani. E mellett azonban meg van mindegyiküknek a maga különös célja és feladata is. Mig ugyanis a Vittorio Emanuele kiváló gonddal gyűjti a Róma történetére és az olasz egység létrejöttére (il risorgimento d' Italia) vonatkozó adatokat, sőt ezeket külön helyiségekben, a könyvtár egyéb anyagától tökéletesen elkülönítve őrzi is, addig a flórenczi nemzeti könyvtár első sorban azt tartja szem előtt, hogy az összes Olaszországra vonatkozó, vagy olasz írótól származó munkákat beszerezze. Még hivatalos kiadványaik is két egymástól eltérő célú szolgálnak. A Rómában havonként megjelenő: »Bollettino delle opere moderne straniere acquistate dalle biblioteche governative del Regno d'Italia« czimű folyóirat mindazon külföldön megjelent munkák czimeit hozza, a melyekkel az egyes királyi könyvtárak könyvtári anyagukat időről-időre gyarapították; a flórenczi nemzeti könyvtárnak »Bollettino delle pubblicazioni Italiane ricevute per diritto di stampa« czimen havonként kétszer megjelenő közlönye pedig a legújabb olasz kiadványokat sorolja fel.

A többi autonom könyvtár is többé-kevésbé azt a czélt szolgálja, amit a két központi, csakhogy természetesen korlátoltabb határok közt. A régebbi tartományi beosztások alapján ezek is jutnak bizonyos számú nyomdák részéről köteles példányokhoz, és a rendelkezésükre álló nem éppen nagy pénzüsszegekből egyeb kiváló olasz és külföldi munkákat is tartoznak megszerezni.

Az egyetemi könyvtárak rendeltetése természetesen nem lehet egyéb, mint a tanárok és tanulók tudományos czéljait előmozdító irodalmi termékek beszerzése és megőrzése, rendelkezésükre bocsátva tehetségükhöz mérten mindazt, a mit a kutatás, a tudományos előrehaladás a bel- vagy külföldi irodalom terén felmutat.

Tekintettel azokra a jogosult reményekre, amelyeket a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak a nemzeti irodalom sokszorosított termékeinek gyűjtése és megőrzése iránt tanusított kiváló érdeklődése, és a nyomdatermékek tudományos célra szolgáló köteles példányainak beküldésére vonatkozó törvény közel jövőbe helyezett létrejötte, a M. Nemzeti Múzeum Széchenyi-országos könyvtára tisztviselőiben felkeltett, figyelmemet első sorban az Olaszországban bekívánt köteles példányok beküldésének, és kezelése módjának tanulmányozására fordítottam.

Az olaszországi köteles példányok beszolgáltatásának kötelezettsége régebbi törvényen alapszik. Károly Albert király 1848 márczius 26-án Piemontban rendeleti uton a következő intézkedést léptette életbe: minden nyomdász köteles a nyomdájából kikerülő nyomtatványok első példányát a királyi ügyészséghez beküldeni; a rendelet ellen vétők 300 liráig terjedhető pénzbüntetéssel sújtandók. Továbbá: minden nyomdász tartozik nyomdatermékeinek egy példányát a megjelenéstől számított tiz napon belül az udvari levéltárba, egy másikat pedig azon egyetemi könyvtárba beküldeni, amelynek környékén a publikálás történt; aki ezen intézkedésnek nem tesz eleget, 50 lira pénzbírsággal büntetetik.

E rendelkezés különböző időkben különböző tartományokban léptetett életbe. 1848 april 14-én Sardiniában, 1859 július 31-én Lombardiában, 1860 január 13-án Emiliában, 1860 június 30-án Toscanában, 1860 november 5-én Umbriában, 1860 november 12-én a Márkákban, 1860 december 1-én Nápolyban, 1860

december 17-én Siciliában, 1866 augusztus 22-én Velenczében, 1870 október 8-án Rómában.

E szerint 1870-től kezdve egész Olaszország területén tartoztak a nyomdászok az összes sajtótermékekből három köteles példányt beszoigáltatni, a melyekből azonban tudományos czélra csak egy példány lett fentartva, a másik kettő inkább a sajtóvétségek ellenőrzése czéljából gyűjtetett össze.

Körülbelül tíz év mulva újból kezdik rendezni a köteles példányok beszoigáltatását.

Már 1878-ban kimondotta a parlament, hogy a királyi ügyészséghez beküldetni szokott első példány jövőben a római Vittorio Emanuele könyvtárt illesse. Ennek alapján 1880 január 30-án az igazságügyminiszter elrendeli, hogy ezen példányok a királyi ügyészségeknél csakis addig maradjanak, a míg a törvényszabta időn belül a szerzők ellen netalán megindítandó sajtóvétség ezt szükségessé teszi. Ennek leteltével tizenöt naponkint közvetlenül az igazságügyminiszteriumba szállítandók be. A miniszterium azután a jogi munkákat a saját könyvtára részére visszatartván, a többi a Vittorio Emanuele könyvtárhoz juttatja.

A mint látjuk, a könyvtár ugyancsak megrostálva kapta volna a köteles példányokat, ha e rendelet érvényben marad. Azonban már október 27-én oda módosította intézkedését a miniszter, hogy a nyomtatványok egyenesen a könyvtárhoz teendők át, még pedig kivétel nélkül minden sajtótermék, tehát nemcsak a könyvek, hanem a kisebb nyomtatványok is, úgyszintén a hírlapok, röpiratok stb., tekintet nélkül azok tartalmára, vagy tárgyára. Ugyanekkor a könyvtár részére portómentesség engedélyeztetett.

1881 július 19-én a miniszter szükségesnek látta utasításban adni, hogy az előbbeni rendelet a legszigorúabban végrehajtsassék, s általában minden sajtóterméket beszoigáltassanak a könyvtárba, nem véve ki még a hatóságilag elkobzott hírlapokat sem.

A könyvtárra nézve ezen kétségkívül legkedvezőbb intézkedés nem sokáig maradt érvényben. Már 1885 november 7-én a következő rendeletet tette közzé a miniszter : a jövő december 1-jétől az ügyészségek a hozzájuk beérkezett összes sajtótermékeket tartoznak közvetlenül a miniszteriumhoz felküldeni, még pedig kéthetenkint, két a hivatalfőnök által hitelesített kimutatás

kiséretében. Ezek egyikét az átvétel bizonyításával azonban visszakapják. A miniszterium azután megküldi ezeket a római Vittorio Emanuele könyvtárnak, azon munkák kivételével, a melyeket jónak lát saját könyvtárában elhelyezni. A folyóiratok és jogtudományi, közgazdasági, orvostudományi közlönyök azonnal a beérkezés után expediálandók. Egyéb munkák is minél előbb beküldendők, de mindenesetre három hónapon belül, a midőn a sajtóvétség a törvény értelmében elévül.

1887 január 8-án kiadott köriratában a miniszter még részletesebben megszabta a hozzá beszolgáltatandó nyomdatermékek felküldéseinek módozatát, s ettől fogva nem is történt e tekintetben lényeges változás.

A római Vittorio Emanuele központi nemzeti könyvtár tehát ezen miniszteri intézkedések alapján, és az előadott módon jut a köteles példányokhoz. Az évi gyarapodás e czímen évenként körülbelül 10,000 darab nyomtatványra tehető. Mint a könyvtár vezetője mondotta, a miniszterium elég gyakran él azon jogával, hogy a jogtudományi munkákat és közlönyöket saját könyvtára részére visszatarthatja. Minden ily esetben már a mellékelt kimutatáson, szembetűnő módon, egy e czélra készült bélyegző lenyomásával ki van tüntetve, hogy az illető munka a miniszterium könyvtárába jutott. Ezeket azután a Vittorio Emanuele vétel útján szerzi be.

A második köteles példány beszolgáltatására nézve, a mely egy ideig a Turinban székelő udvari levéltárhoz küldetett, az 1850 december 31-iki királyi rendelet akként intézkedett, hogy ezt ezentúl az állami főlevéltár kapja meg. Ez érvényben volt egészen 1870-ig, a midőn ápril 27-én az igazságügyi miniszter elrendelte, hogy az állami főlevéltárt illető köteles példányokat ettől fogva szintén a királyi ügyészségek kapják meg, a honnan kéthavonként, két kimutatás kíséretében, az állami levéltárba szállítatnak, a melynek főnöke az átvételt elismerve, az egyik kimutatást a hivatalnak visszaküldi.

E miniszteri leiratba azonban hiba csuszott be. A miniszter nem azt akarta elérni, hogy az állami főlevéltár a királyi ügyészségek közvetítésével kapja meg a köteles példányokat, hanem, hogy az eddig ide beküldött nyomtatványok tisztán és egyedül tudományos czélra szolgáljanak. A tévedést tehát alig néhány

hónapra rá már megkorrigálták, a mennyiben a miniszter június 30-án kelt köriratában úgy intézkedik, hogy e köteles példányokat a királyi ügyészség, hivatalos bélyegével ellátott kötegekben, kimutatás kíséretében, kéthetenként, a flórenczi központi nemzeti könyvtárhoz küldje át. 1872 márcz. 18-án pedig azt ajánlja a miniszteri rendelet az ügyészségnek, hogy a flórenczi központi nemzeti könyvtárt illető köteles példányt ne kétheti időközökben, hanem hamarább, pl. nyolcz naponként küldje meg, sőt ha lehetséges, napról-napra indítsa útnak a beérkezett nyomtatványokat.

A királyi rendeletnek azon része, a mely a harmadik köteles példány beszolgáltatását azon egyetemi könyvtár javára rendeli el, a melynek szomszédságában az illető munka közzététett, nem lévén egyöntetű módon életbe léptetve az egyes tartományokban, különféle magyarázatokra adott alkalmat; minek következtében a rendelet is nemcsak a legeltérőbb módon, hanem lehet mondani minden méltányosság nélkül lesz végrehajtva.

Egy futó pillantás az egyes tartományokban divó eljárásra kétségtelenné teszi ezen állításunkat.

Piemontban kezdettől fogva érvényben van a királyi rendelet eredeti intézkedése. Ennek alapján a turini nemzeti könyvtár a következő helyekről kapja a köteles példányokat: Alessandria, Cuneo, Novara, Turin, Vigevano, Voghesa. A genuai egyetemi könyvtár: Genuából és Porto-Maurizióból.

Sardiniában az 1848 ápril 14-iki helytartói rendelet alapján a cagliariai egyetemi könyvtár Cagliariból; a sassarii egyetemi könyvtár Sassariból.

Lombardiában az 1859 július 31-iki királyi rendelet értelmében a harmadik példány, mely a nyomdához legközelebb eső egyetemi könyvtárt illetné, a milánói királyi könyvtárhoz küldendő be. Ennek folytán a Biblioteca nazionale di Brerába ezekről a helyekről szolgáltatják be a köteles példányokat: Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Mantua, Milano, Pavia, Sandrio.

Emiliában az 1860 január 13-iki kormányzói rendelet megelégedett azzal, hogy a királyi dekretumot egyszerűen kiterjeszse e tartományra is, de könyvtárak érdekében külön nem intézkedik. Itt tehát a bolognai egyetemi könyvtár megkapja a köteles példányokat Bolognából, a mondenai Modenából, a parmai Biblioteca Palatina Parmából, sőt a piacenzai Passerini-Landi nevezetű

városi könyvtárba is beküldik a város nyomdászai nyomtatványaik egy-egy példányát, a mi azonban csak önkéntes adománynak tekintendő.

Toscanában az 1860 június 30-iki törvény így rendelkezik: azt a köteles példányt, a mely az udvari levéltárhoz lenne beszo-
gáltatandó, a nyomdászok a kitűzött határidő alatt tartoznak a királyi ügyészséghez beküldeni, a honnan rendeltetése helyére jut. A második példány, a mely a királyi rendelet értelmében az egyetemi könyvtárt illetné, azon vidék fővárosa könyvtárába küldendő be, a hol a nyomtatvány kikerült a sajtó alól. Azon nyomdatulajdonosok pedig, a kik nem Flórenczben, hanem a tartomány valamely más városában lagnak, tartoznak minden nyomtatványuknak egy példányát a Biblioteca Magliabechianának (a mai flórenczi központi nemzeti könyvtár) beszo-
gáltatni. Így azután a törvény értelmében ez a könyvtár a következő helyekről kapott 1870 előtt is köteles példányokat: Arezzo, Florencz, Grosseto, Livorno, Massa, Pisa, Siena. A luccai nyilvános könyvtár megkapta Luccából, a pisai egyetemi könyvtár Pisából, a pistoiai Forteguerrri könyvtár Pistoiaból, a pratoi Biblioteca Roncioniana Pratóból, a sienai városi könyvtár Sienából.

Umbriában a királyi biztosnak 1860 november 5-iki rendelete semmiféle új intézkedést nem léptet életbe a könyvtárakat illető köteles példányokra vonatkozólag. Itt tehát egyedül a perugiai egyetemi könyvtár jutott köteles példányokhoz a Perugia vidékén lévő nyomdákból. A Márkákban sem hozott be a királyi biztos 1860 november 12-iki körrendelete semmiféle különleges intézkedést. Eszerint itt Camerino vidékéről a camerinoi egyetemi könyvtárba szolgáltatták be a köteles példányokat, Pesaro vidékéről pedig a Biblioteca Oliverianaba.

A nápolyi tartományban a királyi helytartónak 1860 december 1-én kelt körirata bizonyos tekintetben megmásította a királyi rendelet eredeti szövegét. Kimondja ugyanis, hogy egy köteles példány az egyetemi könyvtárnak jusson, ha ugyan van ilyen a publikálás környékén; a mely nyomdász elmulasztaná ezt beszo-
gáltatni, kettőtől tiz aranyig terjedhető pénzbüntetéssel sújtandó. E tartományban e szerint egyedül a nápolyi egyetemi könyvtár kap köteles példányokat a Nápoly-vidéki nyomdákból.

Hasonló intézkedést léptet életbe Sicilia területén a királyi

helytartó 1860 december 17-iki rendeletével, a melynek értelmében a cataniai egyetemi könyvtár Catania és Siracusából kap köteles példányokat, a messinai pedig Messinából.

A palermói nemzeti könyvtárhoz is be kell szolgáltatniok a palermói nyomdászoknak sajtótermékeik egy-egy példányát, habár többen közölök, arra támaszkodva, hogy a könyvtár nem egyetemi, tagadják a beszolgáltatás kötelezettségét.

Velenczére vonatkozólag az 1863 augusztus 12-iki helytartói rendelet úgy intézkedett, hogy Belluno, Padua, Rovigo, Treviso, Údine, Velence, Verona, Vicenza területéről az egyetemi könyvtár részére fentartott köteles példány, legközelebbi rendelkezésig, a páduai királyi egyetemi könyvtárhoz küldendő be.

Végre a római egyetemi könyvtár (Biblioteca Alessandrina) a római nyomdák köteles példányait kapja meg.¹

A mint mindezekből látnivaló, az olasz törvény a köteles példányok beszolgáltatására nézve nemcsak nem egyöntetű, de valóban igazságtalan is; a mennyiben az egyik helyen négy példányt is bekövetel a nyomdászoktól, a másikon pedig megelégszik kettővel is.

A vidéki könyvtárak számára fentartott példány beszolgáltatásának módja sem mindenhol egyenlő. Sok helyen ezt is a királyi ügyészségek juttatják el rendeltetésük helyére, míg máshol közvetlenül a nyomdák expedíálják ezeket; talán mert a könyvtárak nem igyekeztek az ügyészség e közvetítését elnyerni, talán mert ezek nem voltak hajlandók azt magukra vállalni.

A mint az egyes könyvtárak vezetőitől tudom, a könyvtárak általában elég pontosan megkapják a köteles példányokat. Külön ellenőrzés azonban erre nézve nincs. Ha a könyvtár tiszviselői esetleg azt tapasztalják, hogy valamely nyomda elmulasztotta egyik-másik munkát beküldeni, a királyi ügyészségnek tesznek jelentést, de úgy látszik nem mindig kellő sikerrel. A parmai könyvtár pl. éppen ez év elején adott ki egy kisebb munkát e czímen: »Biblioteca Palatina di Parma«, a melyben a többi közt azt a panaszt is olvassuk, hogy a könyvtár Parma és Piacenza nyomdászaitól rendetlenül, hiányosan kapja meg a köteles példányokat.

¹ Petzholdt, Manuale del bibliotecario. Milano, 1894. Appendice.

A könyvtárak a beküldött anyagból mindazt összegyűjtik és megőrzik, a minek akár irodalmi, akár kultúrtörténeti szempontból értéke lehet; tehát az úgynevezett apró nyomtatványokat is, a szinlapokat, halotti jelentéseket, falragaszokat stb.

A kisebb vidéki könyvtárakban ez nem jár semmi nehézséggel. Egy ily egyetemi, vagy akár autonom könyvtárba legfeljebb 5—6 város nyomdászai küldik be sajtótermékeik egy-egy példányát, s miután ily kisebb városokban csak ritka esetben van több nyomda, körülbelül ugyanennyi nyomdától is kapnak köteles példányokat. Az időközönként beérkezett aprónyomtatványokat bizonyos csoportokba osztva elhelyezik egy-egy külön állványon, s azután az év végén ugyanily csomagokban teszik el, évrendi sorban, végleges helyükre.

Sokkal több fáradságot és gondot okoz ezeknek az aprónyomtatványoknak megőrzése a két központi nemzeti könyvtár tisztviselőinek, a kiknek az összes olasz nyomtatványok összegyűjtéséről kell gondoskodniok. Az évenként pl. a florenczi könyvtárhoz beérkező s körülbelül 20—25,000 darabra tehető nyomtatványt nemcsak el kellett helyezni, de szükséges valamiképpen nyilván is tartani, hogy kívánatra előadható legyen.

A nápolyi királyi ügyészség pl. éppen ez év elején kért át a könyvtártól bizonyos politikai perben egy három évvel előbb megjelent felhívást.

Az ily egylapos nyomtatványokat, falragaszokat könyvtárilag feldolgozni, katalogizálni természetesen lehetetlen. Mindezt tehát — a rokontermészetűeket lehetőleg együvé választva — csak kötegekben és évrendi sorban lehet elhelyezni. A produkció azonban oly nagy, a gyarapodás oly rohamos, hogy a könyvtár helyiségében néhány évtized alatt előreláthatólag teljes lehetetlenség lesz az újabb accessiót elhelyezni. S e mellett kérdés, hogy a mai rossz papiros megbírja-e azt az időt, a melyben pl. kultúrtörténeti szempontból becsesekké lesznek ez iratok.

Az olasz állami könyvtárak anyaga a köteles példányokon kívül még részint vétel, részint pedig ajándékozás útján gyarapszik.

Vételre elég tekintélyes összeget fordítanak minden egyes könyvtárban. Sőt tekintve Olaszország pénzügyi viszonyait, azt lehet mondani, hogy az állam igazán bámulatos áldozatkészséggel járul a könyvtárak fentartásához. Egy 1892. évi kimutatás szerint

az állam 28 könyvtára évenként nem kevesebb mint 1.383,968 lirát áldoz, a miből 801,838 lira személyi, 582,130 dologi kiadás-ként szerepel. Ha az utóbbi összeg nem fordítható is egészen könyvvásárlásra, mégis elég nagy számmal szerepel a vétel is a könyvtárak anyagának gyarapításában.

Egy kis összehasonlítás a legjobban igazolja ezt.

Az 1896 évben pl. a *genuai egyetemi könyvtár anyaga* köteles példányokban 264 darab nyomtatvánnyal

vétel útján	2093	»	»	
ajándék	»	785	»	szaporodott.

Ugyanezen évben a *flórenczi központi nemzeti könyvtár* köteles példányokban 20745 darab nyomtatvánnyal

vétel útján	4852	»	»	
ajándék	»	5662	»	gyarapodott.

A *M. Nemzeti Múzeum Széchenyi országos könyvtára*

pedig ugyanezen évben a következő gyarapodást érte el: köteles példányokban 6018 darab nyomtatvány,

vétel útján	1055	»	»	
ajándék	»	1412	»	»

nem számítva ide a köteles példányok gyanánt beérkezett 3792 darab aprónyomtatványt.

Míg tehát nálunk az egyetlen országos könyvtár, egy év leforgása alatt csak 1055 darab nyomtatványt szerezhet be vétel útján, addig az éppen nem első rangú jelentőségű genuai egyetemi könyvtár ugyanezen idő alatt 2093, a flórenczi nemzeti könyvtár pedig 4852 könyvet vett meg.

Minden a könyvtárba beérkező nyomtatvány egy közös növedéknaplóba vezetetik be, legyen az akár köteles példány, akár vétel, akár ajándék.

A köteles példányként beszolgáltatott nyomdatermékek a nagyobb könyvtárakban előbb egy külön e célra berendezett, s a többi termektől elkülönített helyiségben lesznek csomagonként elhelyezve. Az egyik erre kirendelt tisztviselő itt egybeveti a nyomtatványokat a mellékelt kimutatásokkal s azután különválasztva a könyveket, füzeteket, folyóiratokat, újságokat s aprónyomtatványokat, átszállíttatja abba a terembe, a hol a növedéknaplóba felvételnek.

Az önálló nagyobb munkák külön-külön, a kisebb füzetek, **mint** pl. nálunk az iskolai értesítők, vagy tudóri értekezések, csak darabszám szerint vezetnek be az accessio-könyvbe. A folyóiratoknak és újságoknak pedig minden évfolyamból csak az első számuk lesz bevezetve.

A vásárolt könyvek csak azután vétetnek fel az accessio-könyvbe, ha már a vételi naplóba bevezették, s akkor is csak oly formán, hogy bizonyos számokkal utalnak ide. Pl. így: 18671—90-ig vétel. A részletes felscrolás tehát csak a vételi naplóban található.

Minden a növedéknaplóba felvett nyomtatványt egyúttal le is bélyegeznek s ez alkalommal ez ugyanazon számot kapja, a mely alatt bevezettetett. A bélyegző alakja azonban három féle, a szerint, a mint az illető könyv köteles példány gyanánt, vétel, avagy ajándék útján jutott a könyvtár birtokába.

A növedéknaplóba már bevezetett nyomtatvány az olasz könyvtárakban általában két katalogusba lesz felvéve: a czédula-katalogusba, és a helyrajzi katalogusba.

A mi az elsőt illeti, ez egyike a legjobbaknak, az eddig ismert összes rendszerek közt; a czédulák nem mozdíthatók el helyükről, az új lapok könnyen behelyezhetők, és az egész könnyen kezelhető. A kétféle rendszer, a Staderini-é és a Sacconi-é, megsztva használatos a könyvtárakban.

A czédula Staderini rendszere szerint két részből áll, két erős, fehér karton lapból, melyeket vászon szalag köt együvé. A nagyobb lap vonalazva van s arra szolgál, hogy a könyv czime és signaturája ráírassék. A kisebbik kartonlap 3·5 cm. magas és 12—10 cm. széles trapezhez hasonló. E czédulák egy körülbelül 63 cm. hosszú és 12 cm. széles nyitott faládba helyeztetnek el; még pedig miután a kisebbik kartonlap szélesebb, mint a láda felső része, csak oldalt fordítva helyezezhetők be, vagy vehetők ki. A czimlapokat tetszés szerint megköthető és mozgatható fatámaszték szoritja össze, a melyet csakis az erre szolgáló kulcs segítségével lehet előbbi helyéről elmozdítani, vagyis csak a könyvtár alkalmazottjai helyezhetik a ládába a czimlapokat, vagy vehetik ki onnan azokat. Staderininek ez a rendszere van elfogadva pl. a milánói Breraban. Máshol, mint pl. a római Vittorio Emanueleban, a kisebbik cartonlap szélessége megegyezik a nagyobbikéval

s a két helyen átlukasztott lapokat két fémrudacska tartja össze és a hosszabb faláda helyett kisebb fatokokban őriztetnek. A Vittorio Emanueleban 2157 ily fadobozt olvastam össze.

Mindkét rendszernek, különösen a Milánóban használt alakban, megvan az az elvitázhatatlan előnye, hogy a czédulakatalogus könnyű szerrel áthelyezhető egyik helyről a másikra, igen kevés helyet foglal el, és a czédulák elhanyagódását, de még erőszakos eltávolítását is úgyszólván teljesen lehetetlenné teszi. Részemről csak egy kifogást tudnék a rendszer ellen felhozni, hogy t. i. az ily módon készített kartonlapok és dobozok aránylag sok költséget emésztenek fel. Egy-egy cartonlap ugyanis 5 centesimibe kerül.

A czédulakatalogus mellett Olaszország összes állami könyvtáraiban találunk helyrajzi katalogust is (Catalogo topografico). E könyvtárakban ugyanis az egyes munkák soha sem szak szerint, sőt még nem is betűrendi sorban állíttatnak fel, hanem beérkezésük sorrendje szerint helyeztetnek egymás mellé, nagyságuk szerint. Tehát a könyv signaturája is csupán arra vonatkozik, hogy jelezze, melyik teremben, melyik állványon és ennek hányadik polczán áll. E helyhez kötött rendszernek, ahogy nevezik, megvan az az előnye, hogy mellette a hely lehető legjobban kihasználható, mert a felállításnak semmiféle más szabályát nem ismeri, mint hogy az egyenlő nagyságú kötetek szorosan egymás mellé kerüljenek; de tagadhatatlan az is, hogy ha a könyvtár helyiségeiben valami változás történik, ami a könyvek egy tetemesebb részének elmozdítását vonja maga után, ennek mindig szükség-szerű következménye lesz a signaturák megváltoztatásának óriási munkája.

A miniszterium által még 1885-ben kiadott s 1889-ben részben módosított »Regolamento per le biblioteche pubbliche governative« a többi közt megkívánja azt is, hogy minden állami könyvtárban legyenek szakkatalogusok is. Ez azonban mindeig csak pium desiderium maradt. Legalább sehol, ahol megfordultam, nem tudtak ilyet előadni. Egyik másik helyen ugyan már munkába vették e katalogusok készítését, de még sehol sem készültek el vele. Ami különben nem is csoda. Azóta, hogy az egységes olasz állam létrejött, alig mult el 27 esztendő. A suprimált szerzetes rendek könyvtáraiból pedig oly rohamosan léte-

sültek és gyarapodtak az olasz állami könyvtárak, hogy a rengeteg anyagot csak hozzáférhetővé is tenni elég munka volt e rövid idő alatt. E mellett bizony a szakkatalogusra alig juthatott idő. Hisz pl. a Vittorio Emanuelében, amelyre az állam kétségtelenül legtöbb gondot fordít, a tömérdek másodpéldány kiválasztásával még maig sem készültek el. E hiányon tehát nem lehet megütközni.

Kivált ha tekintetbe vesszük, hogy egyéb úgynevezett részleges katalogusokkal (Specialkataloge) másrészt nagyon jól elvanak látva.

Ezek közt nagyon jók, bár rendszerint régebbi kelettek, az ósnyomtatványok és kéziratok czimtarai. Ezeken kívül kivált a nagyobb könyvtárakban külön katalogizálva találtam azon sajátos természetű, kisebb jelentőségű irodalmi termékeket is, a melyeket általában nem szokás a voltaképpeni nagy könyvtár munkái közt elrészletezni. Rómában a Vittorio Emanueleban pl. mint már említettem, külön vannak összeírva az Olaszország egyesítésére vonatkozó összes nyomtatványok. Nagy gonddal vannak rendezve az apró nyomtatványok, összesen négyféle alak szerint. A legkisebbek 313, a nagyobbak 1720, az ezután következők 402 s a legnagyobbak 29 dobozt töltenek meg. Kiváló gonddal kezelik ugyanitt a folyóiratokat és akadémiai kiadványokat. Ezek, valamint a füzetes vállalatok is, ez utóbbiak míg be nem fejeztetnek ideiglenes jelzéssel ellátva, külön termekben vannak felállítva.

Különben folyóiratokban rendkívül gazdag ez a könyvtár. Évi 10,000 lírát ad ki csak a külföldi tudományos időszakai sajtótermékek beszerzésére. Olasznyelvű folyóirata van 2135, francia 290, angol 209, német 286 és más nyelven megjelentek közül 46. Magyar nincs közöttük, csak magyarországi román. Sőt van egy külön e célra berendezett terem, ahol a legelőkelőbb szakközlönyök közül 400-nak legújabb számai vannak elhelyezve, és az olvasóközönség rendelkezésére bocsájtva. Ezeknek is meg van a maguk külön katalogusuk, még pedig három féle: helyrajzi (a teremben történt elhelyezés szerint) betűrendes és szakkatalogus, természetesen cédulákra írva.

Általában azt tapasztaltam, hogy a folyóiratok legújabbjait minden könyvtár igyekszik a közönségnek, azonnal megjelenésük után, hozzáférhetővé tenni, nem ugyan egy erre külön

berendezett teremben, mint a Regolamentoo 168 §. megkíváná, hanem helyszűke miatt rendszerint az olvasó teremben s ott bárki olvashatja, ha elvevén helyéről, ezt bejelenti az olvasó teremben felügyeletet gyakorló könyvtári alkalmazottnak, aki az összes használatról pontos jegyzéket vezet. Néhol azonban még ez sem szükséges. Sőt vannak könyvtárak, ahol mint pl. Milanóban, a legújabb, kiválóbb fontosságú könyveket, számszerint 30—40-et is, itt az olvasó teremben helyezik el a közönség számára, s csak 8—10 nap mulva veszik feldolgozás alá.

A flórenczi nemzeti könyvtárnak külön katalógusai vannak a tudori értekezésekről, rendszerint az ismertetésül választott görög és latin szerzők szerint osztályozva; a nyomtatásban megjelent törvényszéki periratokról, egyes városok szerint rendezve; a halotti jelentésekről stb. Rendkívül czélszerű még itt az a czédulakatalógus, a melyet a könyvtár tulajdonát képező irodalmi s egyéb levelezésekről a legújabb időben készítettek. Érdemes volna a M. Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtárának beces leveleit is így nyilván tartani és megőrizni.

Flórenczben ez iratokat két csoportra osztották, e gyűjtő czim alatt: Collezione d' autografi, úgymint: levelek és egyéb irások. Minden egyes levél külön borítékban őriztetik, a melyen ki van tüntetve a signatura, a levélíró vezeték és keresztnéve, hazája, a keltezés helye, napja, hava és éve s annak a neve, a kihez intézve lett, valamint a levél tárgya. Van még egy rubrika az esetleges megjegyzésekre és a provenienczia feltüntetésére. Hasonló borítékba helyeztetnek a többi irások is, amelyen szintén meg van a signatura, a hely, nap, hó és év, a hol iratott, továbbá, hogy ki írta, milyen czim alatt, minő tárgyról. A gyűjteményt használni akarók háromféle czédulakatalógust nézhetnek át. Az egyikbe a levélírók nevei vannak betűrendes sorban felvéve, a másikkba azoknak a névsora, a kikhez a levelek intézettek, s a harmadikkba mindazoknak a nevei, akikről ez irásokban említés történik. Könnyű elképzelni, hogy ez mennyire elősegíti a kutatást.

A mi a könyvtárak látogatását illeti, erre nézve csak egy szabály van: minden 16. életévét betöltött férfi vagy nő jogosítva van a könyvtár olvasótermében dolgozni, sőt a könyvtár vezetője még e kort el nem ért tanulóknak is megengedheti, hogy itt tanulmányaik körébe vágó könyveket használjanak.

Minden látogató kérő lapot állít ki a kívánt munkáról, feljegyezvén erre annak czimét, nyomtatási évét, helyét s kötettségét, úgyszintén saját vezeték és keresztnévét. Minden munkáról külön kéréslap állítandó ki. A kéréslap a katalógusok mellett felügyelő alkalmazottnak adandó át, hogy kikeresse és rávegye a könyv signaturáját. A legtöbb helyen azonban megvan engedve, hogy a kutatók maguk is keressenek a cédulakatalógusban. A használatra kiadott könyvet az olvasóteremben jegyzékbe veszik, a kéréslap pedig a használat ideje alatt az egyik alkalmazott visszatartja. Ha a kutató által kívánt munka nem lenne meg a könyvtárban, a kéréslapot az ő jelenlétében lebélyegzik és bemutatják a könyvtár igazgatójának. Ezt nem ártana a múzeumi könyvtárban is gyakorlatba venni, a hiányok nyilvántartása és esetleg pótlása céljából. Olaszországban éppen az ily könyvek beszerzésére fektetik a fő súlyt.

A szabályzat szerint egyszerre nem adnak ki két munkánál és négy kötetnél többet; a katalógusoknál felügyelő tisztviselőnek azonban jogában áll több kötet kiadására is megadni az engedélyt. Ritka nyomtatványokat, inkunábulumokat, metszvényeket stb. csak külön engedély mellett lehet használni s lehetőleg külön helyiségben. Regényeknek, politikai lapok még be nem kötött számainak olvasására csak a könyvtár főnöke adhat engedélyt.

A kéréslapot az olvasó, mint a használt könyv beszolgáltatását igazoló elismervényt, visszakapja.

A kódexek használata szintén külön engedély mellett s külön helyiségben történik. Az erre szolgáló kérés lapra a kutató nemcsak a kézirat czimét, évét, kötetét és signaturáját tartozik feljegyezni, s azt saját névaláírásával ellátni, hanem azt is ki kell tüntetnie rajta, hogy tanulmányozni kívánja-e, avagy kivonatolni, vagy lemásolni, vagy pedig egybevetni valamely más kódexszel s nyomtatvánnyal. Minderről gondos jegyzéket vezetnek.

Nyomtatott könyveket az olvasó-terembe bevinni szigorúan tiltva van.

Ugyszólván az összes állami könyvtárakban kétféle olvasóterem van; a nagyközönség számára (sala publica di lettura) és az úgynevezett tudósok terme (sala di consultazione) az irodalmilag ismertebb, előkelőbb állású egyének részére. Rendesen ez utóbbiban használják a kutatók az inkunábulumokat, kéziratokat

is. A sala di consultazioneban kivétel nélkül találni elég nagy és elég jól rendezett kézikönyvtárt is, a melyet a válogatott közönség szabadon használhat. Milanóban a Brerában pl. 1500 kötetből áll a kézikönyvtár.

Az olvasó-termek, kivált a mi viszonyainkhoz hasonlítva, bámulatos látogatottságnak örvendenek. Rómában a Vittorio Emanueleben, mint magam is láttam, naponként 5—600 olvasó fordul meg. A flórenczi nemzeti könyvtár pedig hivatalos jelentésében az 1896. évről 66,355 kutatót mutat ki. Mig a M. N. Múzeum könyvtárában ugyancsak a múlt esztendőben csak 12,396 egyén használta a nyomtatványi és kéziratári osztályt.

A könyvtárak a közönség számára zárva vannak vásárnapokon, a közönséges (nem egyházi) naptárakban kitüntetett ünnepeken, január 9-én, az úgynevezett kövér csütörtökön, farsang utolján és hamvazó szerdán, nagyesütörtöktől husvét hétfőig bezárólag, halottak napján, december 24, 26, 31-én, a király és királyné születése és neve napján, és azokon a napokon, a melyeken az egyes városok politikai hatósága valamely nemzeti ünnepet ül.

Zárva vannak ezen kívül a könyvtárak minden évben két héten keresztül, a mely idő alatt a könyvek porolása és revíziója történik. A könyvtár vezetőjétől függ, tekintettel a közönség és a szolgálat, érdekeire meghatározni, vajjon a tisztogatás két egymásra következő héten, vagy külön-külön egy-egy héten történjék-e. A hol több könyvtár van, ott a tisztogatásnak nem szabad egy és ugyanazon időben történnie. A könyvtár igazgatója két héttel előbb tartozik a hírlapok útján figyelmeztetni a közönséget, hogy a könyvtár 14 napig zárva lesz. Ezen idő alatt sem a könyvtár főnöke, sem pedig a többi tisztviselő és alkalmazott nem maradhat el fontos ok nélkül hivatalából.

A könyvtári alkalmazottak fél órával a könyvtár nyitása előtt tartoznak hivatalukban lenni, és csak az olvasó közönség távozta után félórával hagyhatják el azt.

Az olvasótermek a közönség részére általában napi 6 óra folyamán állanak nyitva. A téli és nyári időszak szerint vagy 9—4-ig, vagy 9—5-ig, némely könyvtárnál 6-ig is. Sok helyen esteli szolgálat is van, s itt ezen kívül még 7—9-ig vagy 10-ig

is dolgozhatnak a kutatók. Ez esetben azonban kénytelenek még délután 2 óráig kikérni a használni kívánt munkát; a kódexeket azonban estére soha sem adják ki.

A kölcsönzés módozatait egy a közoktatásügyi miniszter-től még 1885-ben kiadott Regolamentoo per il prestito dei libri állapította meg.

E szerint a kölcsönzés történhetik helyben, vagy egy más városba, vagy külföldre.

A kölcsönzésből általában ki vannak véve az oly könyvek, a melyeket valaki azon feltétel és kikötés mellett ajándékozott a könyvtárnak, hogy csakis az olvasóteremben való használatra adassanak ki. Ezek borítékának belső lapján az ajándékozó nevével együtt ez is fel van jegyezve: escluso dal prestito per volontà del donatore.

Nem áll jogában a könyvtár vezetőjének engedélyezni a kéziratok, a XV. századbeli kiadások, a ritka nyomtatványok, a hírneves egyének ajánlásával ellátott könyvek, a pergamenre nyomtatott munkák, a drága vagy sok kötetű könyvek, a metszvények vagy fotografiák, a díszkötésű munkák, földabroszok, földgömbök, s a régi zenei kiadványok kikölcsönzését. Továbbá a regények és szindarabokét, kivéve ha az igazgató meggyőződést szerzett magának arról, hogy a kölcsönző tisztán tudományos czélból kívánja e munkákat használni. Ugyanez áll a folyó évi hirlapok számaira nézve, az egyes folyóiratok még nem teljes évfolyamaiból a két legutolsó számra, a lexikonokra, szótárakra, a kézikönyvekre stb.

Szabad azonban kikölcsönözni mindezen munkákat, egy ugyanazon városban lévő másik könyvtár számára, ha a tudományos kutatás érdekében ezt a könyvtár vezetője ajánlatosnak itéli, kivéve a kéziratokat és bibliografiai ritkaságokat, a melyeknek kikölcsönzéséhez mindig kikérendő a közoktatásügyi miniszter engedélye. A kölcsönkérő könyvtár a kézhez kapott könyvet soha sem adhatja ki a könyvtár helyiségein kívül történő használatra.

Az állami könyvtárakból a következő egyének vannak feljogosítva könyvet kölcsönözni: a helybeli állami hivatalnokok, ha az illető hivatalfőnök hivatalos úton keresi meg ez iránt a könyvtárt; miniszterek, államtitkárok, főrendiházi tagok, képviselők, köve-tek, érsekek, püspökök és rabbi főnökök, az államtanács tagjai, és

kivülök még úgyszólván minden magasabb rangú állami tisztviselő. Továbbá a főbb rangú katonatisztek, a királyi akadémiák és tudományos társulatok rendes tagjai, a történelmi társulatok elnökei, az egyetemek és összes felsőbb tanintézetek tanárai, a gimnáziumok, technikai és tengerészeti iskolák igazgatói és tanárai, a múzeumok, képtárak, kísérleti állomások igazgatói, az állami levéltárak főnökei, a könyvtár igazgatói és őrői. Természetesen mindezek csakis abban a városban élhetnek e jogukkal, a hol tartózkodnak.

Másoknak csakis miniszteri engedéllyel, vagy jótállás mellett kölcsönözhetnek a könyvtárak. E jótállás vagy kezesség vonatkozhatik vagy egy meghatározott munkára, s ekkor csak két hónapon át lehet érvényben, vagy pedig általában csak arra, hogy az illető egy éven át a kölcsönzést igénybe vehesse.

Kezeshetnek általában minden magasabb rangú állami tisztviselő alantás hivatalnokaiért, a követek és konzulok hon-társaikért, a püspökök papjaikért, a könyvtár igazgatója vagy őre a többi könyvtári alkalmazottért.

A tanároknak tanítványaikért való jótállására nézve egész részletesen intézkedik a szabályzat.

Az egyetemi rendes és rendkívüli tanárok kezeshetnek a náluk beírt hallgatókért. Az illető tanár azonban tartozik az egyetem vagy felsőbb iskola titkárságánál bejelenteni azon hallgatója nevét, a kiért a könyvtárral szemben kezességet vállalt. A titkár jegyzékbe veszi a tanár és hallgatója nevét, és mindaddig, míg a könyvtár vezetője nem értesíti, hogy a kölcsönző a könyvtárral szemben minden kötelezettségének teljesen eleget tett, visszatartja bizonyítványait. A könyvtár igazgatósága pedig csak abban az esetben fogadhatja el a tanár jótállását (a mi egy erre szolgáló nyomtatvány kitöltése és aláírásával történik), ha a tanár nyilatkozatán egyúttal az egyetem, vagy főiskola hivatalos pecsétje is rajta van, a titkárságnál erről vezetett jegyzék folytatólagos számával egyetemben. A kezesség érvényes és elfogadható a beiratás napjától kezdve, s tart az egész tanéven át, ha az illető hallgató kötelezi magát, hogy az esetleges szünetidő alatt a városban tartózkodik. Sőt e feltétel mellett még a nagy szünetidő tartama alatt is kölcsönözhet a könyvtárból.

A liceumok, technikai intézetek és felsőbb népiskolák

igazgatói csak azon kikötéssel és megszorítással vállalhatnak kezességet hallgatóikért, ha megnevezik a kölcsön kérendő munkát. De a kikölcsönzés ideje ekkor sem tarthat tovább két hónapnál. A kikölcsönzött könyv visszatérítését megelőzőleg ők sem adhatják ki a tanuló bizonyítványát. Az állami, katonai és egyházi hatóságok szintén tartoznak aláírásukkal és hivatalos pecsétjükkel ellátni a kezesség elvállalása alkalmával kiállított nyomtatványt.

A könyvtár természetesen mindezen kezesség mellett történt kölcsönzésekről pontos jegyzéket vezet, a melyben megvan a kikölcsönzött munka pontos leírása is.

A könyvek kikölcsönzése mindig egy órával a könyvtár nyitása után, s egy órával a zárás előtt történik.

A kik állásuknál fogva fel vannak jogosítva a kölcsönzésre, egy időben öt munkát kaphatnak meg, beleszámítva ebbe azt is, a mit esetleg más könyvtártól kértek számukra át. A kik csak jóállás mellett kölcsönözhetnek könyveket, egyszerre csak három munkát vehetnek ki. A többkötetes munkából egy alkalommal csak három kötetet lehet használni. Ha a kölcsönzést intéző könyvtári alkalmazott előtt a kölcsönkérő ismeretlen, kötelessége felkérni, hogy valamely előtte ismeretes egyén ajánlja őt.

A kikölcsönzött könyveket, ha a könyvtári szolgálat úgy kívánja, a könyvtár vezetője bármely pillanatban bekérheti. Ha a kölcsönző a felszólításnak haladéktalanul eleget nem tenne, elveszítené a kölcsönzés jogát. A kik kezesség nélkül élvezik a kölcsönzés jogát, három hónapon át használhatják a kivett könyvet, a többiek csak két hónapig.

Július második felében minden kölcsönvett könyvet, legyen az valamely könyvtárnál, hivatalnál, vagy magánosoknál, feltétlenül vissza kell szolgáltatni. A tisztogatásra és revízióra szánt két hét alatt a kölcsönzés szünetel.

Ha a másnak jóállása mellett kölcsönző a hozzá intézett felszólításra sem küldené be a kivett könyvet, a könyvtár vezetője a kezességet nyújtót hívja fel, hogy vagy szolgáltatassa be az illető munkát, vagy pedig térítse meg ennek árát. Abban az esetben azonban, ha a könyvtár, a kezesség érvényességének leteltétől számított három hónap alatt, elmulasztotta volna e felhívást

megtenni, a kezeskedő felelőssége megszűnik, s a hiányért a könyvtár igazgatója felelős.

Egyik városból a másikba, egyik állami könyvtárból a másikba, csakis szorosan vett tudományos célból történhetik a kölcsönzés. Hogy pedig az egyik állami könyvtár a másiktól valamely munkát kikölcsönözzön, arra elégséges ok, ha valamely kutató oly munkát keres, mely itt nincs meg, de megvan amott.

Ily esetben a könyvtár igazgatója egyszerűen megkeresi a másik könyvtár vezetőjét, a melyről tudja, hogy az illető könyvnek birtokában van, s ha az nincs éppen használatban, rövid úton megkaphatja. Ez költséggel nem jár, mert a könyvtárak portómentességet élveznek. Hogy pedig melyik külföldi nyomtatvány mely könyvtárban van meg, annak könnyű szerrel utána lehet nézni. A Vittorio Emanuele hivatalos kiadványa, a »Bollettino delle opere moderne straniere acquistate dalle biblioteche governative del Regno d'Italia« havonként pontos kimutatásban közli, melyik könyvtár micsoda új könyveket szerzett be legújabbban. Némely könyvtár a Bollettino szétszelt részeiből cédulakatalogust készített, a melyben betűrendes sorban találja a kutató mindazon külföldi irodalmi termékek czimeit, a melyeket, 1886-tól kezdve az olasz könyvtárak megvettek.

Ebben az intézkedésben nem csak a kulturális élet fejlesztése iránt való erős érzék, nem csak a közönség iránt való kiváló liberalitás és előzékeny készség nyilatkozik meg, hanem az az elv is a leghatározottabb alakban érvényre jut, hogy az állami költségen beszerzett tudományos munkákat nem azért veszi meg a könyvtár, hogy azok egy város lakosainak kizárólagos használatára szolgáljanak, hanem hogy a könyvtáraknak egymás közt való kölcsönzése révén mintegy köztulajdont képezzenek, amelyekhez költség és fáradság nélkül lehessen bárkinek hozzájutnia.

Éppen ez okból az olasz közoktatásügyi kormány minden lehető módon megkönnyítette és elősegítette, a könyvtárak közötti kölcsönzést.

Az állami nyilvános könyvtárak kölcsön kérhetnek valamely munkát oly könyvtárakból is, a melyek bár nem nyilvánosak, mégis a közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt állanak.

Az egyes miniszteriumok, a főrendiház és képviselőház könyvtárai ily kölcsönügyben közvetlenül fordulnak az állami

könyvtárakhoz. Úgyszintén az illető kerület politikai hatóságának feje is, ha székhelyén nincs állami könyvtár. A liceumok és technikai intézetek igazgatói, ha van városukban állami könyvtár, ennek közvetítését veszik igénybe; ha nincs, akkor ahhoz az állami könyvtárhoz fordulnak, a mely arra a kerületre nézve ki van jelölve.

Olaszország 69 kerületére nézve ugyanis egyenkint meg vannak határozva azon állami könyvtárak, a melyekhez a hatóságoknak, vagy kisebb pl. városi könyvtáraknak a kölcsönzésért fordulniok kell. Így Anconában a Vittorio Emanuele-től kölcsönöznek, Arezzóban a flórenczi nemzeti könyvtárból, Bolognában a bolognai egyetemi, Bresciában a milánói nemzeti, Cataniában a nápolyi nemzeti, Piacenzában a páрмаi királyi könyvtárból stb.

A liceumok és technikai intézetek igazgatói, az oly helyeken, ahol nincsenek állami könyvtárak, csak az intézetük kötelékeibe tartozó egyének érdekében fordulhatnak kölcsönért más állami könyvtárhoz. Egy alkalommal csak 15 munkát vehetnek ki kölcsön, s ebből egy személynek csak hármat adhatnak ki.

A tartományi és városi nyilvános könyvtárak is részesülhetnek a kölcsönzés e jótéteményében, ha e célból a közoktatásügyi miniszterhez kérvényt intéznek. A miniszter rendszerint megadja erre az engedélyt, de legfeljebb csak három évi időtartamra, s ez is bármikor vissza vonható.

Úgy a tartományi és városi könyvtárak, a melyek valamely állami könyvtártól akarnak könyvet kölcsönözni, mint az állami könyvtárak, a melyek az ily tartományi vagy városi könyvtár könyvkölcsönzését akarják igénybe venni, tartoznak azon állami könyvtár közvetítésével élni, a mely az illető tartományi, vagy városi könyvtárra nézve általában ki van jelölve.

Kiváló tudósok, vagy oly egyének, a kik irodalmi munkásságukkal előkelő nevet vívtak ki maguknak, szintén megkaphatják az ily kölcsönzés kiváltságát, ha lakhelyükön még tartományi, vagy városi könyvtár sem lenne, s ha ez iránt a liceum vagy technikai intézet igazgatóságának útján a közoktatásügyi miniszterhez fordulnak. A kérvényt ez esetben az illető igazgató átteszi a tartomány politikai hatóságának fejéhez, aki a szükséges információk megadásával felterjeszti azt a miniszteriumba. Az engedély azonban csak két évre szólhat, és szintén bármikor visszavonható.

Ha valamely állami könyvtártól oly könyvet kérnek kölcsön, (a kölcsönzés ideje nem terjedhet tovább két hónapnál) amelylyel nem bír, a hozzá közelebb eső könyvtárhoz fordul ezért.

Az utasításokat és felállított rendszabályokat a legnagyobb pontossággal be nem tartó könyvtárak és magán személyek elvesztik a kölcsönzés jogát.

Az állami nyilvános könyvtáraknak a különféle miniszteri rendeletekben megállapított egymáshozí viszonya, s az ebből folyó könnyüése az egymással való hivatalos érintkezésnek, még egy más tekintetben is hatalmas segítő eszközévé szegődik a közönség kutatási kedvének és tudományos foglalkozásának.

Sokszor megtörténik, hogy bármily tudományággal foglalkozó ember munkája közben megoldhatlan kérdés elé jut, vagy eszközeinek hiányos voltában kutatásának egy lényeges pontján fenn akad. A csomó megoldása a saját erejével sok időt, utánjárást, vagy talán költséget is emésztene fel. Ilyenkor megbecsülhetlen egy pozitív adat, melyre támaszkodni lehet; egy válasz, mely bizonyos irányban felvilágosítást nyújt. S megsokszorozza ennek értékét, ha rövid idő alatt, könnyű szerrel megszerezhető.

Az olaszországi fejlett könyvtári viszonyok ezt lehetővé teszik. Például felemlíthetem azt az esetet, amely éppen abban az idő tájban merült fel, a midőn a florenczi nemzeti könyvtárt tanulmányoztam.

Az egyik előkelő magyar napilap belmunkatársa azzal a kérdéssel fordult a könyvtár igazgatóságához, hogy ha lehetséges, közöljék vele egy olasz munka szerzőjének nevét, amelyet egy magyar jezsuita atya, gondolom még a XVII. században, lefordított, miután a magyar példányból ez meg nem állapítható. A florenczi könyvtár alkalmazottjai nem tudtak a dologban utbaigazítást adni. A könyvtár igazgatója tehát az erre szolgáló nyomtatványokon, kérdést intézett ez iránt az összes olaszországi állami könyvtárakhoz, számszerint 32-höz. Aki tud e részben valamit, ugyanazon nyomtatványra rávezeti a választ. A kinek nincs róla tudomása egy egyszerű *non* szócskát ír be a nyomtatványba s visszaküldi. Erre 8—10 nap untig elegendő. Ott létem alkalmával még nem érkeztek vissza mind a feleletek; de Chilovi úr említette, hogy Magyarországból rövid időn belül ez már a második eset, hogy

hasonló kérdéssel fordultak hozzá és első ízben sikerült neki ily módon kielégítő választ adnia.

A kéziratok és ritka nyomtatványok kikölcsönzésére a könyvtár vezetőjének soha sincs joga; ez csak miniszteri engedély alapján történhetik meg, a könyvtári igazgató meghallgatásával, a kézirat, vagy nyomtatvány becsét, állapotát illetőleg. A használatnak mindig valamely állami, városi, vagy tartományi könyvtár helyiségeiben kell történnie. Aki a kéziratot használni kívánja, már a kéréslap kitöltése alkalmával nyilatkozni tartozik az iránt, hogy kivonatokat akar-e belőle készíteni, vagy egybe akarja vetni valamely más kézirattal, vagy nyomtatvánnyal, vagy pedig lemásolni. Ha pedig más célból használta, mint azt megelőzőleg jelezte, ezt tartozik a könyvtárral közölni a visszatérítés alkalmával.

Aki ily módon, miniszteri engedély mellett használt valamely kéziratot, köteles annak a könyvtárnak, amely azt kikölcsönözte, egy példányt ajándékozni azon munkájából, amelyben a kéziratot részben vagy egészen közli. Ha a publikáció valamely több kötetű vállalatban történt, annak a kötetnek két példányát ajándékozza oda, a melyben a kézirat közöltetik.

A kéziratok s bibliografiai ritkaságok kikölcsönzésének határidejét mindig a miniszter szabja meg, de ez nem haladhatja meg az öt hónapot.

Még nagyobb nehézséggel járnak a külföldre való kölcsönzések, ami szinte érthetetlennek látszik a mellett a könnyűség mellett, a melylyel az egyes könyvtárak a kölcsönzést az ország határain belül egymás közt gyakorolják. Egyik másik könyvtári igazgató maga is feleslegesnek mondotta a sok levelezést, huzavonát, amelylyel a nemzetközi kölcsönzés elintézése kivált a kéziratokra nézve jár, a midőn ennek elintézése néha hónapokon át tart.

Ha pl. a N. Múzeum könyvtára valamely olasz állami könyvtártól kölcsön akarna kapni egy ily kéziratot, ez iránt mindenek előtt a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz kellene egy kérvényt intéznie. A vallás- és közoktatásügyi miniszterium átteszi a kérvényt a külügyminiszteriumhoz, ez megküldi az osztrák-magyar nagykövetségnek Rómába, amely viszont az olasz közoktatásügyi miniszter elé juttatja.

Ily esetben a kézirat megőrzéseért és jókarban tartásáért

a nagykövetség vállal felelősséget. A kéziratot használni kívánó kutató ez esetben is tartozik megjelölni, vajjon mily czélból akarja a kéziratot tanulmányozni. A kölcsönzést közvetítő külföldi könyvtár pedig magára vállalja a kötelezettséget, hogy a publikációból egy példányt azon könyvtárhoz juttat, a melynek birtokát a kézirat képezi. A kölcsönzés idejét szintén az olasz közoktatásügyi miniszter határozza meg, de ez nem terjedhet túl hat hónapon.

A kölcsönzés forgalmát pl. a florenczi nemzeti könyvtárban a következő számok mutatják az 1896. évről:

Helyi kölcsönzés útján, 451 önjogu kölcsönző 1219 nyomtatványt és 30 kéziratot használt; kezesség mellett 2271 személy 4547 nyomtatványt. Más város könyvtárainak kikölcsönöztek 1870 nyomtatott munkát és 14 kéziratot. Más könyvtárakból kölcsön kértek 201 nyomtatványt és 15 kéziratot.

Ugyanezen év lefolyása alatt a M. Nemzeti Muzeum könyvtárában, kölcsönzés útján, 1036 egyén 2308 nyomtatványt használt

Az olasz állami könyvtárak hivatalos személyzete a szervezés értelmében öt kategóriába van beosztva, a melyek mindegyike még 3—4 alosztálylyal is bír. Az I. kategóriába soroztatnak a 3 alosztályba osztott könyvtári igazgatók (prefetti) és az ugyanannyi alosztálylyal bíró könyvtárosok. Minden egyes osztály javadalmazása közt fokozatosan 500 lira különbség van. Vagyis, míg egy 3. osztályu könyvtáros 3500 lira évi fizetést kap, addig az első osztályú prefettnak 6000 lirája van. A II. kategóriában vannak a 4 alosztályba sorozott alkönyvtárosok. Itt a legmagasabb fizetés 3000 lira, a legalacsonyabb 1500. A III. kategóriába tartoznak a 3 alosztályra osztott. ragioniere economici, vagyis számtisztek 3000 lira legnagyobb, és 2000 lira legkisebb fizetéssel. A IV. kategóriát a kezelő tisztek (ordinatori, distributori) képezik, az első két (2500—3000), az utóbbiak három (1200, 1500, 2000) fizetési fokozattal. Végre az V. kategóriában vannak a 3 alosztályú teremőrök, 1100, 1200, 1300 lira fizetéssel, és a két osztályú szolgák, 900 és 1000 lira díjazással.

Természetesen, mind az öt kategóriabeli tisztviselőkkel csak a legnagyobb könyvtárakban találkozunk. A kisebbekben sem prefetto, sem számtiszt nincs.

Ha ez állások karakterét bizonyos általánosabb kifejezéssel

osztályozni kívánnók, azt mondhatnánk, hogy csupán az első kategóriába tartozók a magasabb rangú hivatalnokok. Állásuk körülbelül megfelel nálunk az igazgató őrének, és az örökének. A többit azonban már bajos lenne a segédőrök és segédek állásával összemérni, miután tőlük ott is, nálunk is, más-más kvalifikációt kívánnak.

Míg nálunk pl. a könyvtári szolgálatnak már kezdetéhez is feltétlenül szükséges az egyetemi készütség, addig Olaszországban csak az első kategóriába tartozó tisztviselőktől kívánják ezt meg, vagy esetleg még azoktól sem. Így, az alkönyvtárnokokra nézve liceumi végzettség (öt osztályú gimnázium és 3 osztályú liceum), a kezelő tisztekre nézve pedig csak 5 osztályú gimnázium van előírva. Igaz, hogy e mellett egy évi gyakorlatot és két szakvizsgát kívánnak meg tőlük.

Létszámra nézve az I. és II. kategóriában körülbelül annyian vannak, mint a III. és IV.-ben; az V.-ben valamivel kevesebben.

Az egyik könyvtári igazgató nyilatkozata szerint, általában ezt a megkülönböztetést lehetne tenni az egyetemet végzett és a magasabb készütséggel nem bíró tisztviselők közt: az elsők a szolgálat rovására is szeretnek tudományosan foglalkozni; az utóbbiak csak a könyvtárnak dolgoznak ugyan, de nem képesek állásukat hivatásuknak teljesen megfelelően betölteni. Az oly eszményi tisztviselők pedig, a kik mind a két tulajdont egyformán egyesítenék magukban, nagyon ritkák.

A IV. kategóriához tartozó tisztviselők teszik Olaszországban kétségkívül a könyvtárnak leghasznosabb, és kizárólag a könyvtári szolgálat szempontjából legtevékenyebb osztályát. Nem vívnak ki maguknak irodalmi nevet, nem foglalkoznak tudományos problémák megfejtésével, hanem minden idejüket hivatalos teendőiknek szentelik. Munkakedvöket csak fokozza az a körülmény, hogy aránylag anyagilag is elég jól van róluk gondoskodva. Egy IV. kategoriabeli ordinator pl. 3000 lirát kap az első fizetési fokozatban, vagyis éppen annyit, mint egy a III. kategóriába osztott első osztályú számtiszt, vagy pedig egy első osztályú II. kategoriabeli alkönyvtárnok.

A florenczi nemzeti könyvtárban két női alkalmazottat is láttam; mint a könyvtári igazgató megjegyezte, kísérletképpen alkalmazták őket. Felebbvalóik dicsérettel szólottak felőlük, mint

a kik a reájuk bízott munkát nagyon jól elvégzik. Pontosak és dolgosak.

Bármely oldalát tekintetem is közel félévi olaszországi tartózkodásom alatt a könyvtári viszonyoknak, mindig láttam a dicséretes törekvéseket és legtöbbször a dicséretes eredményt is.

Az állam céltudatos, gondos irányzása vezeti a könyvtári munkálatokat, s ha talán néha egészen az aprólékosságig megy is el ellenőrzési tisztének betöltésében, ezzel távolról sem meríti ki tevékenységét. Erős érzékkel bír a tudományos és kulturális élet követelményei iránt, és nagylelkűen áldoz ezek megvalósítása érdekében.

A PRAY-KÓDEX KORA.

DR. SEBESTYÉN GYULÁTÓL.

(Három melléklettel.)

Abból az alkalomból, hogy egy közelebb megjelent cikkemben a Halotti Beszéd szerzőjével és korával foglalkoztam,¹ a jelen folyóirat igen tisztelt szerkesztője felszólított, hogy bibliografusaink számára külön is mondanám el azon megjegyzéseimet, a melyek legrégebb nyelvemléküink kódexére vonatkoznak.

E megtisztelő feladat teljesítésénél szükséges előre bocsátanom, hogy én a kódex másolóját tartom a nyelvemlék szerzőjének. Bizonyítékaimat a magyar szöveg helyesirási sajátágaiból meritem. A szerző ugyanis a *cs* mássalhangzó jelzésére *c*, *s* és *sc* jegyeket használ, holott nála az *s* betű mai *s*-et és *sz*-et, a *c* mai *c*-t és *k*-t, az *sc* pedig *sz*-et is jelent. Ezen kívül az *sz* harmadik jegyül a *z*-t, a *k* második — rendszerint szókezdő — jegyül pedig a mai *k*-t alkalmazza. Hasonló ingadozást találunk a *ch* betű jelenítésénél is, mert ennek szerinte *h* és *k* a hangtani értéke. A jelzett zavart szemléletileg így lehet legjobban feltüntetnünk:

$$\begin{aligned} cs &= c, \underline{s}, \underline{sc}, \\ s &= . s, . \\ sz &= . s, \underline{sc}, z, \\ k &= c, . . . k, ch, \\ h &= . . . . ch, \\ z &= . . . z . . \end{aligned}$$

¹ *Nyelvtudományi Közlemények*, 1898. évi folyam, I. füzet, 93—100. l.